

Det episke sind

Tolkiens forfatterskab og livssyn

- af Jesper M. Rosenløv

"It is a curse having the epic temperament in an overcrowded age devoted to snappy bits."

- J.R.R. Tolkien (1892-1973)

Forfatteren J.R.R. Tolkiens popularitet er velkendt. Denne popularitet tog i 1960'erne kraftigt til, og allerede i 1968 anslog Tolkiens forlag, at mere end 50 millioner mennesker verden over havde læst hans bøger. Antallet er siden fordoblet, og i 1997 blev Tolkiens bøger ved en omfattende læserafstemning i England udnævnt til alle tiders vigtigste udgivelse. Senest har filmatiseringen af *Ringenes Herre*, hvis anden del havde premiere julen 2002, givet fornyet opmærksomhed omkring Tolkiens forfatterskab og tilføjet nye højder til bøgernes kommercielle succes. Men bag denne succes ligger et forfatterskab, der var drevet af alt andet end overfladisk kommercialisme.

Ved professor Tolkiens død i 1973 skrev *The Guardian* om hans skønlitterære forfatterskab: *"Han står som en unik skikkelse i litteraturen. Dragende inspiration m.h.t. stil og form fra keltisk, nordisk og teutonsk folkløse og baseret på en livslang professionel udøvelse af tekstkritik, genoplivede han alene, efter mere end tusind års forsømmelse, den episke trubadurs rolle. Han genoptog i det 20. århundrede med folkelig hyldest heltefærdens ældgamle tema – ubetydelige dødeliges heroiske forsøg på at løse den aldrende kosmiske konflikt mellem godt og ondt."*

At "genoplive" og "genoptage" – dette peger netop på det måske umoderne, men af den grund ikke nødvendigvis uaktuelle, livssyn og levende håb, der ligger bag de populære bøger. Et livssyn som alt for ofte ikke spiller en nævneværdig rolle i det enorme kommercielle

Jesper M. Rosenløv

tilløbsstykke Tolkiens forfatterskab har udviklet sig til. Desværre – for i dette livssyn og i de værdier, Tolkien lod indgå i sit episke værk, lå nemlig ikke mindre end et ædelt håb om en nordvesteuropæisk besindelse på egen kulturarv.

Liv og livssyn

John Ronald Reuel Tolkien fødtes 1892 i Bloemfontein, hovedstaden i Orange-fristaten i Sydafrika, af engelske forældre. Faderen, Arthur Tolkien, var bankmand og ønskede at forsøge lykken i det økonomisk blomstrende Bloemfontein, hvortil han bragte sin noget yngre kone, Mabel Suffield. Efter faderens tidlige død i 1896 vendte Tolkiens moder, der var af en respekteret Midland-familie, dog tilbage til England. Tolkien opvoksede herefter i Sarehole, der på dette tidspunkt var en lille landsby uden for Birmingham i West Midlands. Indtrykkene fra denne periode af barndommen skulle komme til at præge Tolkien resten af livet. Han berettede senere, at *"det var en slags tabt paradys"*. Han var vendt tilbage til England fra Sydafrika *"med et minde om noget anderledes – varmt, tørt og goldt – og dette intensiverede min kærlighed til min egen egn. Jeg kunne tegne et kort med hver en tomme på. Jeg elskede det med en så intens kærlighed, at det på en måde var en slags omvendt nostalgi. Det var en form for dobbelt hjemkomst."*¹

Tolkien kom til at udvikle en streng nidkærhed m.h.t. sin afstamning og sit lokale tilhørsforhold. Navnet Tolkien var oprindeligt tysk – hvilket Tolkien naturligvis vidste og derfor egentlig ville have foretrukket sin moders engelske familienavn, Suffield². Grunden hertil var netop hans stærke følelser for England og hans hjemstavn. Han anså sig selv som værende *"stærkt engelsk (ikke britisk)"* og forklarede: *"Skønt en Tolkien af navn er jeg en Suffield af smag, begavelse og opdragelse."* Familien Suffield var fra Evesham i Worcestershire og Tolkien kunne der spore sine aner generationer tilbage. Om Worcestershire skrev han: *"Ethvert hjørne af dette grevskab (smukt eller tarveligt) er for mig på en udefinerbar måde "hjem", som ingen anden del af verden er det"*. Han var efter egen mening *"en west-midlander af blodet"* og forklarede, at

¹ Hos P. Curry: *Defending Middle-Earth. Tolkien: Myth & Modernity*. London 1998. s.60.

² *Letters of J.R.R. Tolkien: a selection*; red. H. Carpenter. London 1981. s.218.

Det episke sind

han nærmest som en nedarvet erindring "*forstod det tidlige middelengelske west-midland-sprog som et allerede kendt sprog så snart [han] så det.*"³

Tolkiens moder stod efter sin mands død alene med opdragelsen af parrets to sønner. Til Suffield- og Tolkien-familiernes store fortrydelse konverterede hun i 1900 til katolicismen og begyndte herefter at give sine børn en katolsk opdragelse. Efter hendes død i 1904 (kun 34 år gammel) kom Tolkien-børnene i familiepleje i forskellige hjem, men modtog fortsat en katolsk opdragelse hos fader Francis Morgan ved St. Philip's School i Edgbaston. Tolkien var og forblev livet igennem en hengiven katolik. Han brød sig ikke meget om ændringer inden for den katolske kirke – f.eks. afskaffelsen af den latinske liturgi. Den anglikanske Church of England hånede han for at være "*en patetisk og tåget blanding af halvt erindrede traditioner og lemlæstede trosforestillinger.*"⁴

Fra sine tidligste år fattede Tolkien en stærk interesse for middelalderfortællinger, nordisk mytologi og filologi, som han allerede dyrkede i sin tidlige skoletid på bl.a. King Edward's School i Birmingham. I 1911 begyndte han sine studier ved Oxford. Han kunne her gøre mere ud af sin filologiske lidenskab – til at begynde med dog inden for de klassiske sprog, græsk og latin.

Efter sin eksamen i 1915 lod han sig indskrive i hæren og deltog som officer i Lancashire Fusiliers bl.a. i slaget ved Somme fra juli til oktober 1916. Her oplevede han skyttegravskrigen som sin bataljons signalofficer, men hjemsendtes med skyttegravsfeber sent i 1916. Han havde da mistet flere af sine nærmeste venner, og i 1918 var kun én af disse tilbage. Igennem sin deltagelse i Første Verdenskrig oplevede Tolkien det, mange senere med en vis ret har beskrevet som Vesterlandets store værdisammenbrud. Tolkien anså dog ikke desto mindre den engelske soldats indsats i verdenskrigen som heltemodig. I sin *Beowulf* (1936), beskriver han under temaet heroisme de individer, der indtager helteroller, og henviser til "*folk i nutiden*", der jo "*har hørt om og især set dem*". Hermed hentydede Tolkien til sig selv og sine samtidige, der havde set heltene i Den Store Krig. Hans eget regiment,

³ Letters s.213 jf. H. Carpenter: *J.R.R Tolkien – a biography*. London 1977. s.19.

⁴ Hos Carpenter (1977) s.65.

Jesper M. Rosenløv

Lancashire Fusiliers, vandt flere Victoria-kors end noget andet regiment, og det er måske værd at bemærke, at den godmodige og loyale Sam i *Ringenes Herre* ifølge Tolkien netop var en afspejling af det indtryk, den engelske soldat havde gjort på ham i krigen (se nedenfor).

Inden sin afrejse til Vestfronten havde Tolkien giftet sig med Edith Bratt, med hvem han skulle få fire børn. Han var en periode efter krigen ansat i staben omkring *New English Dictionary*, men blev herefter ansat i afdelingen for engelsk sprog ved Leeds' Universitet 1920-25. I 1925 udnævntes han til professor i angelsaksisk og middelengelsk ved Oxford.

Tolkien nærrede en dyb mistro til det moderne samfund, industrialisering, maskiner og teknologi. Han var i det hele taget mistænkelig over for "udvikling" og "fremskridt" – "*fremskridt til hvad?*" yndede han ifølge sine børn at spørge. Han beklagede dybt industrialiseringen, der havde ødelagt den engelske natur og det engelske landskab, som han kendte fra barndommen i Sarehole. Tolkien kom til at finde en åndsfælle i C.S. Lewis, berømt for sin litteraturkritik, sine bøger og foredrag om kristendom samt som forfatter til bl.a. *Krønikerne om Narnia*. Lewis kom i maj 1926 som ung lærer til Magdalen College ved Oxford, hvor Tolkien allerede underviste. De var i Oxford begge kendt som meget konservative, og de havde begge kæmpet i verdenskrigen. De delte desuden en fælles interesse i det, de kaldte "*northernness*", samt en fælles kristen livsholdning – skønt Tolkien var katolik og Lewis protestant fra Ulster. Sammen grundlagde de selskabet *The Inklings* (Blæksmørerne) for akademikere, der havde en interesse i at skrive, og som havde et fælles "umoderne" syn på tilværelsen. Møderne afholdtes igennem 30'erne og 40'erne hver onsdag i Lewis' lejlighed på universitetet eller på værtshuset *The Eagle and Child* i Oxford. Da kristendommen for dem betød konservative værdier, var de principielt modstandere af moderniteten. I dette litterære selskab, der ligeledes omfattede bl.a. Charles Williams og Hugo Dyson, nærredes endvidere en dyb tiltro til myters og historiers dybereliggende, men også umiddelbare, værdi snarere end til egentlig litteraturkritik, selv om både Lewis og Dyson var en agtede litteraturkritikere.

Tolkien havde tidligere dannet et selskab eller klub, der kaldte sig *The Kolbitar*, *Coalbiters* (Kulbiderne) – islandsk for dem, der sidder så tæt ved lejrålet, at de nærmest bider i kullene. Man søgte i dette selskab at lære sig islandsk, og man dyrkede oplæsning fra de gamle sagaer. Disse

Det episke sind

interesser blev videreført under *Inklings*-møderne, men her oplæste medlemmerne desuden passager fra deres egne værker. Efter sigende skulle Tolkien af flere grunde have været ret så kritisk overfor Lewis' børnebøger. Bl.a. udspillede handlingen sig i et parallelt univers, hvilket Tolkien fandt upassende. Dog skulle Lewis' opmuntringer blive afgørende for Tolkiens færdiggørelse af *Ringenes Herre*. Omvendt betød Tolkien en del for Lewis' endelige bekendelse til kristendommen⁵. Trods uoverensstemmelser og flere sammenstød eksisterede et nært venskab mellem Tolkien og Lewis, og ved dennes død i 1963 skrev Tolkien til sin datter, at han godt nok havde nået en alder, hvor han havde oplevet at miste mange venner, som et træ der mister sine blade, men ved Lewis' død var det dog som et øksehug mod hans rødder.

Ved siden af sin skønlitterære karriere forsøgte Tolkien ligeledes at passe sine faglige og videnskabelige pligter ved Oxfords Universitet indtil sin afgang i 1959. Hans primære fagområde var old- og middelengelsk, groft sagt det engelske sprog som det taltes mellem 700 og 1100 (oldengelsk eller angelsaksisk) og 1100 til 1500 (middelengelsk). Men han beskæftigede sig ligeledes med oldnordisk og andre sprog, særligt det finske som han holdt meget af. Blandt hans videnskabelige arbejder finder man udgivelser og oversættelser, bl.a. (i samarbejde med E. V. Gordon) af middelalderromancen *Sir Gawain and the Green Knight* (1925), *Sir Orfeo*, digtet *Pearl*, de angelsaksiske elegier *The Wanderer* og *The Seafarer*. Hans afhandling for British Academy om Beowulf (1936) står stadig som en af de mest ansete faglige behandlinger af dette digt.

⁵ H. Carpenter: *The Inklings*. London 1978. s.42ff.

Jesper M. Rosenløv

Værket

Tolkiens værk

Da Tolkien i sine første studieår på Oxford læste en samling af angelsaksiske religiøse digte (*Crist af Cynewulf*), følte han: "*en sær gysen, som om noget var blevet bevæget i mig, halvt vækket af søvne. Der var noget meget fjernt og mærkeligt og smukt bag disse ord, hvis jeg kunne forstå dem, langt forud for ældre engelsk.*"⁶ Han mente at føle det samme, da han studerede den oldnordiske litteratur, og ideerne til hans mytologiske univers begyndte herefter at tage form. Allerede i 1913, før sin indrullering i hæren, var Tolkien for "*egen fornøjelses skyld*" og ud fra sin store filologiske interesse begyndt at opfinde sprog (elversproget) og en mytisk verden, hvor han mente, at disse sprog kunne være blevet talt. Sent i 1916 eller tidligt i 1917, under sit sygeorlov fra fronten, udarbejdede han store dele af elverfolkets historie, som færdiggjordes i 1920. I 1926 udarbejdede han i forlængelse heraf *Sketch of the Mythology*. Disse tiltag blev senere kendt som *Book of Lost Tales* eller hans første *Silmarillion*. Efter at være blevet udnævnt til professor ved Oxford i 1925 udvidede han mytologien og udarbejdede fra 1926-1930 den anden *Silmarillion* eller *Quenta Silmarillion* som en afrundet myte omhandlende Midgårds skabelse og tidligste historie. *Silmarillion*-fortællingerne blev dog i første omgang afvist til udgivelse, og Tolkien arbejdede fortsat på dem livet igennem.

Disse legender havde til at begynde med ingen umiddelbar forbindelse med hans fortælling om *Hobbitten*. Denne opstod nærmest ud fra en tilfældig idé og var som udgangspunkt en fortælling tiltænkt Tolkiens børn. Bogen blev forfattet i begyndelsen af 30'erne og udgivet 1937 og blev en stor succes – så stor, at forlaget håbede på en fortsættelse.

Denne fortsættelse skulle blive *Ringenes Herre*, som Tolkien uden nogen nærmere udtænkt plan påbegyndte 1936/37 og endeligt fuldførte i 1949 (udgivet i tre bind i 1954-55). I dette voluminøse værk fik han dog mulighed for i langt højere grad at knytte hobbit-fortællingen til hans allerede foreliggende legendestof tiltænkt *Silmarillion*-værket. Detaljerigdommen i *Ringenes Herre* blev enorm og betød samtidig, at

⁶ Hos Carpenter (1977) s.64.

Det episke sind

Silmarillion endnu engang måtte omskrives for at kunne tilpasses udviklingen og det nye stof i fortællingen om Ringen. Dette var et arbejde, han som sagt ikke nåede at færdiggøre, og som derfor, efter Tolkiens død, blev overladt til hans søn, Christopher, at fuldføre og udgive sammen med en lang række andre ufuldendte historier (se udgivelsesliste). Tolkien offentliggjorde ligeledes livet igennem adskillige digte i forskellige tidsskrifter.

Skønt både *Hobbitten* og *Ringenes Herre* kan siges at være lidt tilfældige udløbere af det påtænkte *Silmarillion*-værk, var disse fortællinger (særligt *Ringenes Herre*) mere end blot gode historier. Som han skrev til en anden nær ven, pastor Robert Murray, var han urolig for udgivelsen af *Ringenes Herre*. "*Jeg frygter udgivelsen, for anmeldelserne lader ikke én uberørt. Jeg har blottet mit hjerte, så der kan skydes på det.*" Ifølge Murray følte han, at dette "*var hans livsværk. Han nærrede en dyb omsorg for alle de værdier bogen rummer. Det er meget gammeldags værdier, som man finder i episk digtning og ridderromaner og som sættes i forbindelse med middelalderen. Disse ting stod hans hjerte meget nær og han frygtede en latterliggørelse. [...] Jeg tror, han troede fuldt og fast på en mytisk historisk ramme, hvor verden fjerner sig fra en gylden tidsalder og nu er nået ret langt væk.*"⁷ I skabelsen af denne mytologi, der udspiller sig i en præmoderne verden præget af ældre og måske tabte høviske værdier, lå samtidig håbet om genopdagelse og besindelse på en sådan arv⁸. Det er derfor værd at se nærmere på, hvad det var for værdier, Tolkien havde indarbejdet i sit værk.

Allegorier, anvendelighed og betydninger

Tolkiens fortællinger er blevet udlagt og fortolket i adskillige sammenhænge. Deltagerne i 60'ernes protestbevægelser så i Tolkiens værker en form for pacifisme eller antiheroisme, men også et åndsslægtskab i kraft af deres egen kamp, som de anså for den lille mands kamp mod de store systemer. Tolkiens fortællinger kom derfor til at nyde stor opmærksomhed i hippiemiljøerne – ja, blev nærmest genstand for dyrkelse. I tidens usikkerhed og rodløshed – forårsaget af

⁷ Robert Murray, tv-interview i Derek Bailys BBC-program *Tolkien – a Portrait* fra 1992.

⁸ Curry s.23.

Jesper M. Rosenløv

tidens eget opgør med egen kulturelle arv – mente man i fortællingerne desuden at kunne søge indre tilflugt i Tolkiens alternative verden – i den opdigtede arv om Midgård. Tolkien var imidlertid utilpas og forvirret over denne modtagelse, hans bøger begyndte at få, særligt i USA – en modtagelse, der ikke stemte overens med, hvad han ønskede eller forventede. Folk skulle gerne glædes over fortællingerne, men meningen var ikke, at dette skulle udvikle sig til kultiske eller sekteriske bevægelser. *"Jeg forstår intet af det. Det må amerikanerne svare på. Jeg kunne godt tænke mig, at stille dem nogle spørgsmål om, hvorledes noget sådan opstår. Jeg observerer bare, at folk i Nordamerika generelt er meget mere ledfængelige end folk i England eller andre europæiske lande."*⁹

Men hvad ønskede Tolkien da med sine fortællinger? Ifølge visse udsagn fra Tolkien selv var det vigtigste motiv med fortællingerne *"en fortællers ønske om at forsøge sig med en virkelig lang historie, der kunne fastholde læsernes opmærksomhed, more dem, glæde dem og ind imellem måske ophidse dem eller bevæge dem dybt."*¹⁰ Han lod ofte forstå, at mange dele af hans historie var opstået ved tilfældigheder (*"vokset frem, mens den er blevet fortalt"*), og at man derfor skulle være sig for overfortolkende allegoritænkning. Trods hans protester læste mange netop bogen som en allegori over alskens aktuelle emner. Som han skriver i forordet til *Ringenes Herre*: *"[...] jeg nærer selv en inderlig afsky for enhver form for allegorier, og det har jeg gjort, siden jeg blev gammel og forsigtig nok til at opdage deres tilstedeværelse. Jeg kan meget bedre lide historien, hvad enten den er virkelig eller fingeret med alle dens forskellige former for anvendelse af læsernes egen tankevirksomhed eller erfaringer. Jeg tror nok, der er mange, som forveksler en sådan "anvendelse" med allegori; mens det ene står til fri afbenyttelse for læseren, er det andet noget, forfatteren bestemmer over."* At fortællingerne skulle have haft et aktuelt budskab set i lyset af Anden Verdenskrig, afviste han derfor. *"Hvad angår en indre mening eller et "budskab", så har det ikke været forfatterens mening, at den skulle have nogen. Den er hverken allegorisk eller aktuel. Efterhånden som historien*

⁹ Tv-interview i BBC-programmet *Tolkien in Oxford* fra 1968.

¹⁰ Forordet til *Ringenes Herre*.

Det episke sind

voksede, slog den rod (i fortiden) og skød uventede skud. [...] De ældste dele af historien [er skrevet] længe før slagskyggen fra 1939 endnu var blevet en trussel om en uundgåelig katastrofe, og fra det punkt ville historien i alt væsentligt have udviklet sig efter de samme linjer, som hvis katastrofen var blevet undgået. Dens kilder er noget, som jeg har tænkt på længe før, eller som i visse tilfælde allerede var skrevet, og lidet eller intet blev forment af den krig, der begyndte i 1939, eller de krige, der fulgte efter." Dette underbygger Tolkien ved at påpege, at "den virkelige krig ikke ligner sagnkrigen i sit forløb eller afslutning". Havde det været en allegori over Anden Verdenskrig ville bl.a. forræderen "Saruman, for hvem det ikke lykkedes at komme i besiddelse af Ringen, i tidens forvirring og træskhed i Mordor have fundet de manglende led i sin egen viden [in the confusion and treacheries of the time have found in Mordor the missing links in his own researches] om Ringen, og inden længe ville han have skabt sin egen store Ring." Tolkien hentyder her tydeligvis til Sovjetunionens ikke-angrebspakt med Tyskland, og dets senere jagt på viden om og udviklingen af atomvåben vha. tyske videnskabsmænd (Mordor) og spioner i Vesten (treachery). Skønt dette siger noget om Tolkiens syn på Sovjetunionen, så er pointen dog, at dette handlede Ringenes Herre ikke om. I forlængelse heraf afviste han, at fortællingen om Ringenes Herre skulle være en allegori over truslen om en forestående atomkrig. Fortællingen var påbegyndt langt tid før, en sådan trussel var en realitet. I et brev fra 1956 slog han fast: "Selvfølgelig er min historie ikke en allegori over atommagt, men over magt (anvendt for at beherske). Atomfysik kan anvendes til dette formål. Men den behøver det ikke. Den behøver overhovedet ikke at blive brugt."¹¹

Men hermed vedgik Tolkien dog samtidig at fortællingerne faktisk havde betydningslag, der stak dybere end blot motivet om at fortælle en god historie. "En forfatter kan naturligvis ikke være fuldstændig upåvirket af sine egne oplevelser," skrev han. Han fastholder blot, at "den måde, hvorpå en fortællings kim drager nytte af disse oplevelsers jordbund, er så overordentligt indviklet og forsøg på at forklare denne proces ville i bedste fald blive gisninger."

¹¹ Letters s.267.

Jesper M. Rosenløv

Det er dog også klart, at flere sekvenser i *Ringenes Herre* bærer tydelig præg af de politiske forviklinger op til Anden Verdenskrig¹². På helt bar bund står man da heller ikke, når det gælder indeholdte synspunkter og betydninger, for i en række andre sammenhænge løftede Tolkien selv sløret for, hvorledes han selv så på fortællingernes ærinde og deres værdier som han, som sagt, allerede over for pastor Murray havde forklaret stod hans hjerte meget nært.

Lad os begynde med at se på, hvor Tolkien hentede sin inspiration til sine fortællinger.

Tolkiens kilder – Vestens arv

Tolkiens vældige epos og mytologiske univers bygger på og er i høj grad en hyldest til og en gendigtning af arvegodset fra den vestlige verdens kultur og historie – dens myter, legender, folkesagn og sagaer. Dette var en arv, som Tolkien selv var fortvivlet over, at det moderne vestlige menneske i stadig stigende grad manglede kendskab til.

Tolkien var fascineret af nordeuropæiske sprog – de oldnordiske og angelsaksiske. I den nordiske litteratur fandt han de legender og den heroisme, hvorudfra hans eget mytiske epos skulle udvikles. De nordiske sagaer og Nordeuropas ridderfortællinger fremstod for ham (og hans ven C. S. Lewis) som fortællinger om stærke individer og had til tyranni, i kontrast til f.eks. Sydens kuede befolkninger. Tolkiens egne historier er måske atypiske i forhold til de klassiske heltehistorier, hvis man alene dømmes ud fra hobbitterne (jf. dog nedenfor). Til gengæld rummer fortællingerne flere klassiske heroiske bipersoner.

Tolkiens fortælling er en fortælling om og til Vesten. Fortællingerne foregår i en imaginær tid, men Midgård var denne verden. "*Midgård [...] et gammelt ord for den af mennesker beboede verden [...]. Mid- fordi den vagt forestilles at ligge midt i et omkransende hav og (ifølge nordiske forestillinger) mellem Nordens is og Sydens ild. [...] Historiens handling finder sted i den nordvestlige del af Midgård, hvilket i udstrækning stort set svarer til Europas kystlinje og Middelhavets nordlige kyster.*"¹³ Sydlige og østlige områder fremstår som faretruende. Herfra kommer orker, Haradrim og østerlændinge, der konstant truer de vestlige frie

¹² T. Shippey: *J.R.R. Tolkien: Author of the Century*. London 2000. s.165ff.

¹³ *Letters* s.283 og 239, David Day: *Tolkiens Ring*. København 2001. s.13.

Det episke sind

folk. Disse fjender besejres dog, skønt Gondors marsk, Denethor, hele tre gange under denne forsvarskamp i *Ringenes Herre* må udbryde "*Vesten har fejlet*".

Der bygges her på gamle vesterlandske traditioner og legendestof, der afspejler århundreders historiske erfaringer. I middelalderens Nordeuropa eksisterede det, som Tolkien anså for frie samfund baseret på traditioner, sædvaner og heltetmod. Disse måtte bekæmpe indtrængende fjender, der truede de europæiske riger fra tidlig middelalder og frem. Og disse fjender kom fra syd og øst – hunner, maurer, saracener, tyrkere. Parallellen mellem f.eks. Minas Tiriths og Konstantinopels (og senere Wiens) ensomme kamp eller mellem Rohans kong Théodens og den aldrende vestgotiske kong Theodorik d.I's død (i kamp mod hunnerne) er ganske nærliggende¹⁴. "*Hvis man ønsker at skrive en fortælling som denne, må man se på sine rødder, og et menneske fra den gamle verdens nordvestlige del vil komme til at lægge sit hjerte og handlingen i sin fortælling i en imaginær verden, der bærer præg af disse himmelstrøg og den situation: med et endeløst hav med utallige forfædre mod vest og endeløse landvidder (hvorfra hans fjender for det meste kommer) mod øst,*" skrev Tolkien¹⁵. Til Clyde Kilby forklarede Tolkien, at "*Rhûn er elvernes ord for øst. Asien, Kina, Japan og alle de ting som mennesker i Vesten anser for fjerne. Og syd for Harad ligger Afrika, de varme lande.*" Om hvorvidt Midgård så var Europa, svarede Tolkien: "*Ja, selvfølgelig – det nordvestlige Europa, hvor min forestillingsverden stammer fra.*" Tolkien medgav følgelig, at Mordor "*omtrentligt svarer til Balkanområdet*"¹⁶. "*Nordvesteuropa, hvor jeg (og de fleste af mine forfædre) har levet, har min hengivenhed, som et menneskes hjem bør have. Jeg elsker dets atmosfære og kender mere til dets historier og sprog end andre områder; men det er ikke "helligt" for mig og det udtømmer ikke mine affektioner.*"¹⁷

På baggrund af den vestlige verdens velkendte mytologier og legender mente Tolkien at kunne uddrage en række arketypiske fortællinger eller prototypehistorier, der først kunne få sit rette liv i hans epos. Denne

¹⁴ Jf. Curry s.42.

¹⁵ *Letters* s.212.

¹⁶ C. Kilby: *Tolkien and the Silmarillion*. Berkhamsted 1977. s.51f.

¹⁷ *Letters* s.375f.

Jesper M. Rosenløv

spændende proces, som ikke kan forfølges i dybden her, afdækkes bl.a. af David Days, David Colberts og Jakob Levinsens anbefalingsværdige værker om Tolkiens forfatterskab. Heri analyseres de mange elementer, Tolkien hentede fra den vestlige sagnhistorie og litterære arv¹⁸. Bl.a. selve inspirationen til "ringrejsen" – kampen om magtfulde og magiske ringe som kendes i flere af middelalderens legender – f.eks. den nordiske Vølsungesaga og det germanske Nibelungekvad. Tolkien valgte dog i sin fortælling at give denne kamp en noget anden udformning, idet opgaven for helten her ikke er at vinde Ringen, men ødelægge den.

Det er tydeligt, at Tolkien ofte trækker på det nordiske sagn- og legendestof – fra verdensbilledet (navnet Midgård og dets opbygning) til Gandalfs udseende (lig Odins). Udover dette og de nævnte Vølsunge- og Nibelungefortællinger kan man på tilsvarende vis finde eksempler på, at Tolkien også har ladet sig inspirere af andre nordiske og germanske legender, legenderne om kong Arthur, andre keltiske og saksiske myter, karolingiske legender samt visse græske, romerske, bibelske og finske myter.

Et nationalt projekt

Som antydet hidrørte Tolkiens fortællinger langt fra udelukkende fra hans egen fantasi, men byggede i lige så høj grad på det, han anså for at være arketypisk i den nordvestlige kulturkreds sagnstof. Dette mente Tolkien udgjorde en form for kollektiv erindring med relevans for nutidige mennesker.

Tolkiens værk var i forlængelse heraf samtidig i høj grad et nationalt projekt – nemlig med en (gen)skabelse eller gendigtning af en mytologi til det engelske folk som mål – "*at give englænderne en episk tradition tilbage og præsentere dem for en egen mytologi*". Om det finske Kalevala skrev han: "*Jeg ville ønske, at vi havde mere af det bevaret – og noget af den samme slags tilhørende englænderne. [...] Jeg interesserer mig for skabelsen af mytologier og litteraturens forunderlige tilblivelsesproces. Lige fra jeg var helt ung, var det mig en kilde til sorg, at mit eget elskede fædreland var så fattigt på myter – i alt fald af den kvalitet, som man finder i andre landes sagn og legender. Her kan man*

¹⁸ Day; David Colbert: *Tolkiens eventyrlige univers*. 2002; Jakob Levinsen: *Helte og hobbitter. Veje omkring J.R.R. Tolkien og Ringenes Herre*. København 2002.

Det episke sind

nævne den græske, den keltiske, den romerske, den germanske, den norrøne og den finske. Men tilsvarende findes ikke på engelsk, når man ser bort fra lidt ynkelig folkedigtning. [...] Jeg havde en idé om at skabe en mere eller mindre sammenhængende legende, som skulle begynde med Verdens skabelse – storladen, men også rummelig nok til at indeholde et romantisk eventyr. En legende, som jeg kunne dedicere til England, til mit fædreland. Den skulle besidde den tone og kvalitet, som jeg ønskede, en smule køligt og klart, være præget af vore "himmelstrøg" (klimaet og jorden i Nordvest, hvilket vil sige Britannien og visse dele af Europa; ikke Italien eller det ægæiske område, endnu mindre Østen), og (hvis jeg kunne opnå det) besiddende den bedårende flygtige skønhed som nogle kalder keltisk (skønt det sjældent findes i ægte gamle keltiske ting). Det skulle være "højt", renset for det plumpe og passe til det mere voksne sind tilhørende et land, der længe havde været gennemtrængt af poesi."¹⁹

Tolkiens mål, som han dog selv kun delvist mente at have nået, er således sammenligneligt med Elias Lönnrots i Finland (Kalevala-sagnkredsen), Grimm-brødrenes i Tyskland og vor egen Grundtvigs. Tolkiens hovedambition var at skabe et mytologisk univers, og derved give England sin egen episke tradition tilbage. Den engelske mytologi var gået tabt først og fremmest efter den normanniske invasion, hvor et fremmed folk påtvang englænderne deres sprog, sociale strukturer – og deres litterære strukturer. Dette bevirkede, at den oprindelige engelske litterære tradition gik tabt²⁰. Tolkien mente således, at fransk kultur, som han afskyede²¹, havde undertrykt den engelske, men mente samtidig, at han både instinktivt og i kraft af sit videnskabelige arbejde vidste, hvorledes denne oprindelige engelske tradition havde taget sig ud, og derfor ville kunne gendigte den.

Han følte, som han sagde, at han genkendte old- og middelengelsk første gang, han så disse sprog. Ikke fordi nogen havde fortalt ham om dem, men instinktivt kendte han det på en sær vis allerede, som en form for dybdeerindring. Nogle af de første dele af *Silmarillion*-værket blev derfor skrevet på oldengelsk som værende fortalt af en gammel

¹⁹ *Letters* s.231, 144. Day s.12f.

²⁰ Shippey s.231f.

²¹ Jf. Carpenter (1977) gallophobia s.67, 119, 129.

Jesper M. Rosenløv

angelsakser, Eriol (eller Ælfwine), der var strandet blandt elverne. Hans historie skulle være den "*sande tradition om alferne*" og ikke de "*forvanskede ting*" fortalt af andre nationer. Ifølge disse tidlige versioner af *Silmarillion* havde Elverhjem overlevet som England – tidligere Tol Eressëa, Den Ensomme Ø. Warwick var elverbyen Kortirion, og Staffordshire-landsbyen Great Haywood, hvor Tolkien var på sygeorlov i 1916, var Tavrobel, hvor Eriol lærte om de glemte elvermyter²².

Hobbitterne

For Tolkien var hobbitterne og Herredet da også alt, hvad han holdt af ved England og englænderne. Hobbitterne var "*blot landlige engelske mennesker, gjort mindre i størrelse fordi det afspejler deres fantasi generelt begrænsede rækkevidde – ikke deres mods eller latente styrkes begrænsede rækkevidde.*"²³ De var "*et tilbageholdende, men meget gammelt folkefærd*", der tilhørte samme art som menneskene og beskrivelsen af deres tidligste historie skal ses i lyset af det engelske folks vandringer og bosættelser²⁴. "*Herredet er baseret på det landlige England og intet andet land i verden.*" Mere præcist West Midlands, idet Hobbitrup "*faktisk mere eller mindre er Warwickshire landsby*" som den tog sig ud i slutningen af 1800-tallet²⁵. Som Tom Shippey påpeger, er mange navne og lokaliteter da også direkte hentet fra områder i Oxfordshire, Buckinghamshire og Warwickshire²⁶.

Hobbitterne var altså en personificering af engelsk middelstand og landlig borgerlighed – en smule smålige, men også af en vis hårdførhed. De var et muntert folk, der holdt af at spise, drikke og le. "*Deres ansigter var som regel rare, snarere end smukke, med lyse øjne og røde kinder.*" De havde "*en stærk slægtsfølelse og opregnede med stor omhu deres slægtsforhold.*" De holdt mest af bøger fyldt med ting, de allerede vidste besked om, og deres land var præget af fred og velstand. I deres

²² C. Tolkien (red.): *The History of Middle-earth* (Bind I) *Book of Lost Tales, Part One*. 1983. s.24f. Jf. Bind II *Book of Lost Tales, Part Two*. 1984. s.290. Jf.: C. Hostetter og A. Smith: 'A Mythology for England'. I: P. Reynolds og G.H. Goodknight: *Proceedings of the J.R.R. Tolkien Centenary Conference*. Altadena 1995. s.281-90. Samt: V. Flieger: 'The Footsteps of Ælfwine'. I: *Tolkien's 'Legendarium': Essays on "The History of Middle-earth"*. London 2000.

²³ BBC-radio interview 1964.

²⁴ Shippey s.199.

²⁵ *Letters* s.250, 230.

²⁶ Shippey s.59ff.

Det episke sind

"hyggelige hjørne af verden levede de da deres velorganiserede liv, og de interesserede sig mindre og mindre for verden udenfor, hvor der foregik så mange skumle ting." Dette gør dem dog ligeledes sårbare. Deres manglende interesse for begivenheder uden for Herredet, viser sig jo at gøre de fleste af dem ude af stand til at vurdere og imødegå den trussel, der er under opsejling mod deres hjemstavn.

"I alt undtagen størrelse er jeg faktisk en hobbit", erkendte Tolkien. "Jeg holder af haver, træer og umekaniseret landbrugsland. Jeg ryger pipe og holder af god og almindelig mad (ikke afkølet i et køleskab), men afskyer fransk madlavning. Jeg holder af og tør endda i disse triste tider bære en prydet vest. Jeg er glad for champignon (fra en mark), har en meget simpel humoristisk sans (som selv mine anerkendende kritikere finder trættende). Jeg går sent i seng og står sent op (om muligt). Jeg rejser ikke meget."²⁷ Tolkien lader med et glimt i øjet Bilbo fremstå som en slet skjult afspejling af denne engelske borgerlige middelstand, som han selv tilhørte og holdt af²⁸. Han sidder godt i det og er til at begynde med respekteret og afholdt. Han er en smule snobbet og holder distance til folk, der ikke helt er "hans nummer" ("his sort"). Rejser og eventyr er ikke vanligt eller anset blandt hobbitter, forklarer Bilbo Gandalf indledningsvist i *Hobbitten*: "Vi er almindelige, fredelige folk, og vi har ikke brug for eventyr, det er sådan noget kedeligt, forstyrrende, ubehageligt noget! Så kommer man for sent til middag. Jeg kan ikke begribe, hvad folk ser i den slags." Og alligevel, selvom Sækkerne "altid havde været yderst respektable hobbitter" og "aldrig sagt eller gjort noget uventet", kommer Bilbo Sækker, som vi ved, "ud for noget af et eventyr". Tolkien skrev endvidere om ærkehobbitten Sam, at han besidder "en vulgaritet – med hvilket jeg ikke mener simpel jordbundethed – en mental nærsynethed, der er stolt af sig selv, en selvtilfredshed (i varierende grad) og skråsikkerhed og en beredvillighed til at bedømme og vurdere alt ud fra en begrænset erfaring, stort set indeholdt i en docerende traditionel 'visdom'".²⁹ Ligeledes erklærede han: "Min Sam Gammelgod er i høj grad en afspejling af den engelske

²⁷ Hos Carpenter (1977) s.176.

²⁸ Shippey s.7-11.

²⁹ *Letters* s.105, 329.

Jesper M. Rosenlöv

soldat, af de menige og officersadjudanterne, jeg kendte i 1914-krigen, og anerkendte som værende mig selv langt overlegen."³⁰

Selvom man med en vis rimelighed kan kalde hobbitterne lidt komiske antihelte i fortællingerne, er der altså mere ved dem end det, der umiddelbart møder øjet. Bilbo slår i *Hobbitten* ganske vist ikke dragen ihjel. Han bliver ramt i hovedet under det afgørende slag og er ikke til stede, hvor de virkelig skæbnsvangre kriser udspiller sig. Men alligevel får hobbitter en afgørende rolle i *Ringenes Herre*. De er, som Elrond siger, "*de små hænder*", der "*drejer verdens hjul, mens de store ser andetsteds hen*." Hobbitternes personlige udvikling i fortællingerne hen imod en form for helterolle er da måske heller ikke et så stort et skridt fra deres udgangspunkt m.h.t. attituder og adfærdsmønstre, som det umiddelbart kunne forekomme. De beskrives som "*stadigt mærkværdigt seje. Skulle det komme til stykket, var de ikke lette at kue eller få slået ihjel*," og de "*var drabelige, når de stod over for en forfølger*." De kunne stadig håndtere våben, var gode med bue og pil og stenkast pga. deres skarpe øjne. De er fortællingerne igennem da også svære at demoralisere, og er præget af en lystighed i farens stund, der minder om de typiske engelske former for "understatements". Man kan som Patrick Curry sige, at de lig englænderne mangler evnen til at vide, hvornår de er besejrede³¹. Om englænderne sagde Tolkien: "*Jeg har altid været imponeret over, at vi er her og overlever pga. det ukuelige mod hos ganske små mennesker imod umulige odds*."³² Det samme gælder hobbitterne. Selv om "*man har anset dette lille folk for at have meget ringe betydning*", var de dog af en støbning, der gjorde dem egnede til at spille en betydningsfuld rolle i Midgårds historie på Bilbos og Frodos tid, som det siges indledningsvist. Først og fremmest er det vel bemærkelsesværdigt, at de i højere grad og længere tid end andre folk er i stand til at modstå Ringens kraft, hvilket kvalificerer Frodo til den opgave, han kommer til at stå overfor.

Der bør dog nævnes, at Tolkien ligeledes synes at anvende andre folk som modstykker til visse mere tilbagelænedede attituder blandt hobbitterne

³⁰ Hos Carpenter (1977) s.81.

³¹ Curry s.35.

³² Hos Carpenter (1977) s.176.

Det episke sind

og dermed som et billede på mere martialske holdninger og værdier, der ligeledes kan findes op igennem det engelske folks historie. F.eks. rytterne fra Rohan³³.

Patriotisme og hjemstavn

Midgård bebos af en række adskilte folk med en præmoderne "traditionel" levevis. Disse forskelligartede og uafhængige folk eller stammer opfatter sig som indfødte og dermed retmæssige ejere af deres respektive lande, som de ofte nidkært forsøger at forsvare mod fremmede og ydre fjender. Som Éomer fra Rohan udtrykker det: "*Vi tjener ikke magten i det mørke land langt herfra, men vi ligger ikke i åben krig med ham, og hvis det er ham, I flygter fra, må I hellere forlade dette land. Der er uroligheder ved alle vore grænser, vi trues, men vi ønsker kun at være frie og leve, som vi altid har gjort det, at passe os selv uden at tjene nogen fremmed herre, han være sig god eller ond.*"

Disse forskellige folk er bundet til deres lande og disses natur og geografi og er ikke selv udfarende og imperialistiske³⁴. Som Sam siger om elverne i Lothlórien: "*For eksempel nu det her folk, de vandrer ikke, og de er ikke hjemløse, og det er, ligesom om de ligner os lidt mere. Det er, ligesom om de hører til her, næsten endnu mere, end hobbitterne hører til i Herredet. Om det er dem, der har skabt landet, eller landet, der har skabt dem, kan man ikke sådan sige, hvis De forstår, hvad jeg mener.*" Folkenes stærke tilknytning til deres hjemstavn kunne med Patrick Curry betegnes som en form for "bioregionalisme" – det at leve indenfor et område bestemt at dets naturlige karakteristika. Dette står i stærk kontrast til "*det totalitære Mordors brutale universalisme*"³⁵.

Alene Mordor kan karakteriseres som imperialistisk – ja, ikke bare imperialistisk, men ligeledes "industrialiseret" og domineret af et magtfuld eller totalitært statsapparat³⁶. Det er naturligvis denne magt, det vestlige Midgård's frie folk primært forsøger at beskytte sig imod fortællingerne igennem. Men indbyrdes – imellem de frie folk – hersker der dog ligeledes en vis forsigtighed og til tider en direkte modvilje ved at lade medlemmer af andre folk opholde sig inden for eget territorium.

³³ Shippey s.91f.

³⁴ Curry s.44, 51f.

³⁵ Curry s.27.

³⁶ Curry s.32.

Jesper M. Rosenløv

Dette får f.eks. dværgen Gimli at føle, da selskabet når elvernes Lothlórien. Faramir behandler Frodo og Sam med lignende mistænksomhed og Éomer fra Rohan gør Aragorn opmærksom på, at *"det er mod vores lov at lade fremmede vandre ind i vores land, som det passer dem, før kongen selv har givet dem lov til det."* Hobbitterne er ingen undtagelse. *"En temmelig stor styrke, hvis styrke varierede efter behov, var beskæftiget med at 'ramme grænsepæle ned' og passe på, at ingen af nogen art udefra, store eller små, voldte besvær. På det tidspunkt, hvor denne historie begynder, var antallet af grænsegendarmer, som man kaldte dem, blevet stærkt forøget. Der var rapporter om klager over mystiske personer og væsner, der snusede omkring grænserne eller overskred dem, det var det første tegn på, at ikke alt var, som det skulle være."* Under det ulmende oprør mod de udenlandske banditter i kapitlet *"Rengøring i Herredet"* spørger en af banditterne, der er med til at undertrykke Herredet, gårdmand Hyttebo om, hvad han laver. Hertil svarer Hyttebo modigt: *"Ja, det skulle jeg også lige til at spørge jer om [...] det er ikke dit land, du er uønsket her."*

Personerne i fortællingen anråber ofte deres hjemland, konge eller herre før kamp. Da hobbitterne for første gang skal i reel kamp med orkerne i Morias Miner, anråber de netop Herredet. Boromir gør gentagne gange opmærksom på, at hans folk har æren for, at andre frie folk kan føle sig sikre, og det eneste, han ønsker, er at forsvare netop dette sit folk – og det i en grad, at han drives til vanviddets rand.

Hvad driver da hobbitterne? Som sagt anråber de deres hjemlands navn ved deres første kamp. Venskabet og bevidstheden om det ansvar, der mere eller mindre tilfældigt er faldet på dem, underbygges historien igennem lige så meget af angsten for, at livet, som de kender det i deres hjemstavn, skal opløses og en modvilje mod, at deres land og folk skal underlægges fremmede magter. Denne mulighed bliver ubehagelig nærværende, da Frodo og Sam skuer en mulig fremtid i Galadriels spejl.

Gandalf opridses i en længere samtale begyndelsen af *Ringenes Herre* ligeledes situationen for Frodo, der tvinges til at tage stilling: *"Jeg er bekymret for dig og for alle de andre charmerende, men besynderligt hjælpeløse hobbitter. Det ville være et frygteligt slag for verden, hvis Den mørke Magt besejrede Herredet, hvis [I alle] skulle blive trælbundne."* Frodo gøs [...] *"Det vil fryde ham [Sauron] langt mere at se*

Det episke sind

hobbitterne som en slags elendige slaver end at se dem lykkelige og fri. Der findes jo sådan noget som ondskab og hævn. [...] Herredet – det er muligt, at han leder efter det nu, hvis han da ikke allerede har fundet ud af, hvor det ligger." [...] "Jamen, det er jo forfærdeligt!" udbød Frodo. "Det er langt værre end det værste, jeg havde forestillet mig efter dine antydninger og advarsler. Åh, Gandalf, du min bedste ven, hvad skal jeg gøre? Nu er jeg virkelig bange, hvad skal jeg gøre? [...] Jeg selv er en fare, en fare for alt, hvad der lever i nærheden af mig. Jeg kan ikke både beholde Ringen og blive her. Jeg må forlade Sækkedyb, forlade Herredet, forlade alt og drage bort herfra." Han sukkede. "Jeg vil gerne frelse Herredet, hvis jeg kan. Skønt der har været tider, hvor jeg har fundet folk her usigeligt dumme og sløve og har haft en fornemmelse af, at de ville have godt af at opleve et jordskælv eller en invasion af drager. Men sådan har jeg det ikke nu, jeg føler, at så længe Herredet ligger så hyggeligt og i sikkerhed her, vil det være nemmere for mig at holde ud at vandre omkring: Jeg vil vide, at jeg har fast fodfæste et sted, selv om min fod så aldrig mere skulle komme til at betræde det igen. [...] Dette ville komme til at betyde udlændighed, en flugt fra den ene fare til den anden med den første i hælene. Og hvis jeg skal drage ud for at frelse Herredet, må jeg gå alene. Men jeg føler mig meget lille, som om jeg var blevet revet op med rode og – ja – desperat. Fjenden er så stærk og frygtelig." [...] "Kære Frodo!" udbød Gandalf. "Som jeg så tit har sagt det, er hobbitter højst overraskende væsner! [...] Jeg havde knap nok turdet håbe på sådan et svar, ikke engang fra dig." Hobbitterne udviser da til tider også en bevidst stolthed og udtalt ærekærhed, når det gælder deres hobbit-baggrund. F.eks. har Frodo over for Gandalf meget svært ved at acceptere, at Gollum skulle tilhøre et folk beslægtet med hobbitterne.

Konservatisme

Det kan undre, at individer nært tilknyttet venstreorienterede universitetsmiljøer, hippiebevægelsen og forskellige protestbevægelser i 60'erne tog Tolkiens bøger til sig i den grad og på den måde, som de gjorde. Herhjemme antog de kommunistiske beboere i kollektivet *Maos Lyst* (højest sandsynligt ikke et navn givet bofællesskabet for at ironisere over verdenshistoriens største masse-morder) som bekendt mellemnavnet Kløvedal. I sandhed en "*mærkelig og mysteriøs kobling*," som journalist og litteraturanmelder Søren Vinterberg har udtrykt det. Disse mente

Jesper M. Rosenløv

imidlertid i historierne at finde et antiautoritært aktivistisk og pacifistisk budskab. De kunne vel, som det allerede fremgår, næppe have været mere galt afmarcheret. Tolkiens fortællinger er gennemsyret af høviske og martialske dyder, ansvarsfølelse for folk og hjemstavn, for ikke at tale om Tolkiens gammelkonservative attituder.

Tolkien ærede sin monark og sit fædreland, men troede ikke på folkestyret. Han skrev: "*Jeg er ikke en 'demokrat', om ikke andet så fordi 'ydmyghed' og lighed er åndelige principper fordærvet af forsøget på at mekanisere og formalisere dem, med det resultat at vi ikke får universel lidenhed og ydmyghed, men universel storhed og stolthed, indtil en eller anden ork får fat i en magtens ring – og så vil vi få og får vi slaveri.*"³⁷ Han forklarede i et BBC-radiointerview i 1964, at han om end ikke ligefrem billigede en middelalderlig form for feudalisme så dog en "*hierarkisk samfundsorden*" med arvelige magtpositioner. Man skulle respektere sine overordnede – for "*touching your cap to the Squire may be damn bad for the Squire but it's damn good for you*", som han udtrykte det i samme interview.

Midgård er da også præget af hierarki og royalisme, og fortællingerne glorificerer ofte en bestemt mennesketype, krigeren, og hans ædle kamp, der besynges i heltekvad og ballader. Kongerne, som de optræder i Tolkiens fortællinger er deres folks naturlige ledere og beskyttere. Som Èomer siger om Boromir: "*det så ud, som han kunne blive en stor leder for sit folk, når hans tid kom.*" Forholdet mellem personerne i fortællingerne præges til tider af underdanighedsfølelser, f.eks. Sam i hans herre-tjenerforhold til Frodo. At gøre sin pligt og sit bedste i den rolle, man nu engang er sat i, er, som Tolkien selv påpegede, ligeledes et centralt tema i *Ringenes Herre*. Alle har her et ansvar og står til regnskab over for noget større end én selv. Din egen tid er kort – slægtens lang, fristes man til at sige. Intet navlepilleri og ingen selvrealisering her.

Jamen, hvad da med hobbitterne? – disse antihelte, kunne man spørge. Som nævnt fremstår hobbitterne vel nærmest som reaktionære, jævne, primitive, snusfornuftige og selvcentrerede. Disse simple væsner er vel således næppe heller et ideelt sindbillede for 68-generationens åndsyrster, der afskyede de brede "borgerliggjorte" befolkningsgrupper

³⁷ Hos Carpenter (1977) s.128.

Det episke sind

med deres ligusterhække. Udover "borgerliggjorte" anså Tolkien ligeledes selv, som sagt, hobbitterne for at være en afspejling af den menige engelske soldats tapperhed og loyalitet. Vel næppe heller en venstreorienteret militærnægters kop te.

Ser man på Herredet, havde dets styre, der byggede på erfaring og sædvane, og som gradvist var udviklet, som i den engelske ikke-konstitutionelle tradition, et ret usystematisk og traditionsbundet præg. *"De enkelte familier klarede i det store og hele deres sager selv. [...] Man opretholdt naturligvis stadig traditionen om den høje konge i Fornost."* Under det Nordlige Kongerige var det eneste, der krævedes af hobbitterne dog, at de holdt broer og veje i stand for kongens sendebud og anerkendte ham som herre. *"Men der havde ikke været nogen konge i næsten tusind år. [...] Og alligevel plejede hobbitterne at sige om vilde folkeslag og onde væsner (som f.eks. trolde), at de aldrig havde hørt om en konge. Fra gammel tid tilskrev de kongen alle deres vigtigste love, og de plejede at holde lovene af fri vilje, simpelt hen fordi de var Reglerne (som de sagde) og både gamle og retfærdige."*

Imellem hobbitterne indbyrdes bestod der visse sociale skel. Der tales om rige og fattige hobbitter og ofte om *"de mest betydningsfulde"* og *"fornemste familier"*. Hobbitfolket bestod desuden af tre stammer – hårfødderne, storerne og gyldenhuderne. De sidste var færrest i antal og af den nordlige gren. De *"havde lysere hår og hud, de var højere og slankere end de andre."* De var *"taprere og dristigere"* og var ofte *"ledere og høvdinge for hårføddernes og storerne klaner. Selv på Bilbos tid var et stærkt element af gyldenhuder tydeligt i de fornemste familier, for eksempel tokenerne og Buklands herrer."*

Efter Det Nordlige Kongeriges sammenbrud valgte hobbitterne blandt deres egne høvdinge en *thain*, der overtog myndigheden efter kongen. Thain-embedet (af oldengelsk thegn – kongens tjener) gik i arv i tokernes slægt. Denne ledede Herredstinget, Herredsmønstringen og var general for hobbitthæren. Men på Bilbos tid var thainen (eller blot tokenen) mest en kransekagefigur. Herredsbetjentene (politiet) var nærmest en slags kvægvogtere. Den eneste virkelige embedsmand var da borgmesteren i Mikkelsgraven, der præsidere ved middage og Herredets festdage. Men hobbitternes samfund var som helhed præget af *"god ro og orden"* dog desværre således, at *"de glemte eller så bort fra*

Jesper M. Rosenløv

det lidet, de havde kendt til formyndere, og til det slid, disse formyndere havde haft for at gøre den langvarige fred i Herredet mulig."

Tolkien anførte dog, at hobbiternes samfund, som han selv betegnede som "*halv republik, halvt aristokrati*" naturligvis ikke skulle forstås som nogen utopisk vision eller et ideal³⁸. Men hans egne konservative eller vel nærmest kommunitaristiske holdninger afspejles dog tydeligvis her som i andre dele af fortællingerne. I 1943 skrev han: "*Mine politiske holdninger tenderer mere og mere hen imod anarki (filosofisk forstået, betydende afskaffelse af kontrol, ikke som mænd med bakkenbarter og bomber) – eller imod 'ikke-konstitutionelt' monarki.*"³⁹ Han nærrede en inderlig mistro til stat og systemer. "*Jeg ville imødegå enhver, der anvender ordet "stat" (i nogen anden betydning end det ikke-besjælede område England og dets indbyggere, en ting der hverken har magt, ret eller sind).*"⁴⁰ Med Tolkiens holdninger til hierarki, lokalt selvstyre og ikke-autokratiske kongedømmer kan det ikke undre, at kommentatorer har ment, at et "*ineffektivt monarki*" var den styreform, Tolkien ville føle sig bedst tilpas under⁴¹.

Mordor fremtræder derimod som en udpræget totalitær stat – "*et ondt teokrati*", der får én til at tænke på Hitlers, Stalins og Maos regimer⁴² med en slavebaseret økonomi (store marker i syd forarbejdet af slaver), industrialiseret landbrug og intens industrialisme (de nordlige egne med miner og smedjer) til militær brug.

Socialisme afviste han da naturligvis også. "*Jeg er ikke socialist på nogen måde – værende imod "planlægning" (hvilket må være klart) mest af alt fordi "planlæggerne", når de får magt, bliver onde – men jeg vil ikke sige, at vi har måttet lide under Hajens og hans bøllers ondskab her. Skønt Isengards ånd, hvis ikke Mordors, selvfølgelig altid dukker op.*"⁴³ I kapitlet "*Rengøring i Herredet*" oplever de rejsende hobitter ved deres hjemkomst til Herredet ikke kun, at landskabet og naturen er ødelagt (se nedenfor), men ligeledes at hobbit-samfundet nu er tynget af en form for

³⁸ Letters s.197.

³⁹ Letters s.63f.

⁴⁰ Letters s.63.

⁴¹ Curry s.51.

⁴² Letters s.154.

⁴³ Letters s.235.

Det episke sind

socialisme udøvet af Hajen og hans mænd. De er ikke andet end bøller og udenlandske røvere, der dækker deres motiver bag en form for nyudtænkt etik om retfærdighed. *"De sidder i toppen, og de samler, og de røver, og de tyranniserer."* Der er fødevaremangel – ikke pga. misvækst, men som Lars Hegn forklarer: *"Vi avler en masse mad, men vi ved ikke rigtig, hvad der bliver af det. Det er også alle de her "samlere" og "fordelere", tænker jeg, de går rundt og tæller og måler og tager af lagrene. De samler nok mere, end de fordeler. Det meste ser vi aldrig igen."* Eller som gårdmand Hyttebo siger det: *"De render rundt, og de kommer og går. [...] [De] strejfer rundt og går på tyvetogter eller "samler", som de kalder det. [...] og det eneste, det ikke kom til at knibe med, det var reglementer, hvis folk da ikke kunne gemme lidt af deres eget, når banditterne gik rundt og samlede sammen til noget, der blev kaldt "retfærdig fordeling", og det betød bare, at de fik det, men at vi ikke fik det, bortset fra de rester, man kunne få på betjenthuse."*

Før krigen i 1939 var Tolkien da også mere nervøs for Sovjetunionens intentioner end Hitlers. Han skrev, at han nærrede en *"afsky ved at være på nogen som helst side der inkluderede Rusland"* og tilføjede: *"Man må mene, at Rusland sandsynligvis i sidste ende er langt mere ansvarlig for den nuværende krise og valg af tidspunkt end Hitler."*⁴⁴

Senere ny-liberalistiske strømninger, der desværre har gjort deres indtog iblandt ellers konservative partier, med ensidig dyrkelse af produktivitet, teknologisering og "fremskridt" på bekostning af kultur- og naturværdier, tog han ligeledes stærk afstand fra. *"Den foreliggende plan om at ødelægge Oxford for at tilgodese motorkøretøjer er et tilfælde [på Mordors ånd]. Men vores hovedmodstander er medlem af en "Tory"-regering."*⁴⁵ Hvilket åbenbart var lettere ironisk eller bemærkelsesværdigt for Tolkien, der således ikke mente, at partiet levede op til sit eget grundlæggende livssyn.

Tolkiens eget menneskesyn, som det kommer til udtryk, er præget af dybt konservative holdninger. Tolkien er ret så illusionsløs vedrørende mennesket – det er svagt og ufornuftigt. Da Isildur hugger Ringen af

⁴⁴ Hos Carpenter (1977) s.189.

⁴⁵ *Letters* s.235.

Jesper M. Rosenløv

Saurons finger, har han muligheden for at ødelægge den en gang for alle. Men han svigter og beholder den, hvilket er et udtryk for, hvor belastede menneskene er; som et gammelt engelsk ordsprog siger: "*Et menneske udøver det, det er, når det kan gøre, hvad det vil,*" og som Gandalf antyder, så fordærver magten, uanset om man bilder sig ind, at man vil anvende den i "det godes" eller, skulle vi sige, i "menneskehedens" tjeneste. Dette har som bekendt ført til millioner af døde, mens, for at citere en højstemt Karl Marx, "*genskæret fra brændende byer ses på himmelen [til lyden af] de af 'himmelske harmonier' bestående af melodierne til La Marseillaise og La Carmagnole, akkomponeret af kanon-torden med guillotinen slående takten, idet de ophidsede masser skrigger "Ca ira, Ca ira" og betænkeligheden hænges i en lygtepæl.*" Målet for handlingen i *Ringenes Herre* er da heller ikke etableringen af et utopisk/ideologisk tusindårsrige, men opretholdelsen af status quo⁴⁶. Elrond forklarer, at de gode magiske ringe blev smedet for at bevare alle ting ubesudlede, og hobbitter og Rohans ryttere ønsker blot at leve, som de altid har gjort. Da Gandalf spørger den tragiske skikkelse, kong Denethor, hvad han ønsker, svarer han, at tingene skal forblive, som de har været i hans og hans forfædres tid. Hvis dette ikke er muligt – hvis den store dom nægter ham dette – vil han intet have.

Antimodernisme og naturdyrkelse

Om den moderne verdens videnskabelige og teknologiske formåen skrev Tolkien i 1956: "*Hvis der overhovedet er nogen hentydninger til moderne tid i min bog, så er det til, hvad der for mig synes at være vor tids mest udbredte formodning: At alt, hvad der kan gøres, bør gøres. Dette er efter min mening fuldstændig forkert.*"⁴⁷

De religiøse værdier var for Tolkien den sidste beskyttelse imod materialisme og "*afgudsdyrkelsen af artefakter,*" som hans ven C. S. Lewis kaldte "*vor civilisations store fælles synd*"⁴⁸. Som nævnt så Tolkien på den moderne verden med mistro. Den var først og fremmest en maskine. Mennesket kontrollerer sin tilværelse vha. maskiner. Ringen er i hans fortællinger den ultimative maskine, fordi den er skabt til tvang.

⁴⁶ En ifølge Søren Vinterberg bagudrettet reaktionær holdning; DR interview 2001. Karl Marx-citat ovenfor fra *Deutsche Ideologie* (1845-46).

⁴⁷ *Letters* s.246. Day s.180.

⁴⁸ Curry s.122.

Det episke sind

Han nærrede derimod en dyb sympati for den hygge og landlige simpelhed som Herredet og hobbitterne repræsenterede. Som det siges om hobbitterne: *"De holder nemlig meget af fred og ro og veldyrket jord: deres foretrukne opholdssted har til enhver tid været et ordentligt og velpasset landskab. De har aldrig forstået eller brudt sig om maskiner, der var mere indviklede end smedens blæsebælg, en vandmølle eller en håndvæv, skønt de har været flinke til at benytte deres værktøj."* Sarumans sind er derimod fuld af *"metal og tandhjul"* som Træskæg siger. Selv bemærkede Tolkien i 1945: *"Når maskinernes tjenere bliver den privilegerede klasse, vil maskinerne blive enormt mere magtfulde. Hvad er deres næste træk?"*⁴⁹

Igennem Tolkiens fortællinger beskrives hans egne idealer om, hvorledes stærke og frie samfund værdsætter og beskytter deres naturlige kontekst og miljø. I Tolkiens beskrivelser af Herredets landskab fornemmer man således en naturdyrkelse og en dyb ærefrygt for det engelske landskab. Herredet mindede om den verden, hvori hans bevidsthed blev dannet – det landlige West Midlands. Tolkien levede selv i, hvad der for andre kunne se ud som et ensformigt forstadsliv. Her oplevede han et af det 20. århundredes store forandringer – forstædernes opståen og byernes gradvise udbredelse på landet. Et centralt aspekt af dette forstadsliv var for ham fornemmelsen af tab. Hvordan reagerer man over for længslen efter noget, der er væk? Tolkiens løsning var, som han ligeledes redegjorde for i *On Fairy Stories* (1936, trykt 1947), at gendigte den forsvundne verden og tillægge den betydning, som den fortjener.

Tolkien bekendte: *"tydeligvis elsker jeg og har altid elsket planter, mest af alt træer. Og jeg finder menneskers misrøgt af dem lige så hårdt at bære som misrøgt af dyr."* I 1972 skrev han til *Daily Telegraph* om den engelske skovhugstkommission: *"I alle mine værker tager jeg træernes parti mod deres fjender. Lothlórien er smukt, fordi dér elskes træerne. [...] Det ville ikke være rigtigt at sammenligne skovhugstkommissionen med Sauron, fordi den, som man kan forvise sig om, er istand til at angre; men intet af, hvad den har gjort, kan dog sammenlignes med den ødelæggelse, tortur og mord, som private individer og lavere embedsinstanter har udøvet. Den barbariske lyd af*

⁴⁹ *Letters* s.111.

Jesper M. Rosenløv

elektriske save forstummer aldrig, hvor der stadig findes voksende træer."⁵⁰

I beskrivelsen af Herredets ødelæggelse i kapitlet "*Rengøring i Herredet*" opleves det onde, når det er værst. Hobbitterne vender hjem og finder industriens "*dark satanic mills*" præge deres hjemstavn, der er kommet til at ligne et trøstesløst østeuropæisk sceneri eller Ruhrdistriktet. Herredet har tillige, som nævnt, været udsat for en invasion. Det er igen Saruman, der står bag naturødelæggelsen, ligesom han gjorde det i tilfældet med den påbegyndte fældning af Fangornskoven, der affødte enternes oprør.

Tolkien afviste, at kapitlet skulle "*genspejle situationen i England på det tidspunkt, hvor jeg var ved at afslutte min fortælling. [...] Det er en væsentlig del af handlingen, der har været forudset fra begyndelsen, og som, da det kom til stykket, blev dannet i overensstemmelse med Sarumans karakter [...] og behøver efter min mening ikke at have nogen som helst allegorisk betydning eller at hentyde til samtidig politik [Labour-regeringen 1945-50].*" Kapitlet "*har dog naturligvis et vist grundlag i virkeligheden*" – men her skal man meget længere tilbage i tiden, nemlig til "*det land, hvor jeg levede i min barndom, [og som] blev ødelagt på den mest lurvede måde, før jeg var ti år.*" Altså hans barndomshjem i Sarehole, Warwickshire.

Den religiøse dimension, modets teori og døden

Tolkien er blevet beskrevet som "*en trofast konservativ tridentinsk romersk katolik [...] med en særlig hengivenhed for Jomfru Maria*". Humphrey Carpenter mente, at "*hans religion var et af de dybeste og stærkeste elementer i hans personlighed.*"⁵¹ Grundet den stærke katolske baggrund kan det heller ikke undre, at Tolkiens værk ligeledes indeholder religiøse dimensioner og at flere kommentatorer har anset Tolkiens katolicisme som en del af nøglen til værket. Hvad der således kan undre er, at *Ringenes Herre* næsten ingen hentydninger har til Gud eller religiøs praksis eller tro. Midgård var ifølge Tolkien "*en verden præget af 'naturlig teologi', indeholdende en monoteistisk, men sekundær*

⁵⁰ *Letters* s.257, 220.

⁵¹ Kilby s.53. Carpenter (1977) s.128. Om den katolske tros indflydelse på Tolkiens forfatterskab se ligeledes: Joseph Pearce: *Tolkien – Man And Myth. A literary life.* 2000.

Det episke sind

skabelsesmytologi [subcreational mythology]."⁵² Tolkiens univers regeres således af Gud (Den Ene, Eru eller Ilúvatar), men under ham i hierarkiet finder man bl.a. valarne og maiaerne – himmelske magter eller engle. Så mens Gud er til stede i Tolkiens univers forbliver han uset. Om dette skrev Tolkien til pastor Murray i 1953: " *'Ringenes Herre'* er naturligvis grundlæggende et religiøst og katolsk værk; først ubevidst, men i revisionen bevidst. Det er derfor, at jeg enten ikke har indlagt, eller har skåret praktisk talt alle referencer til noget som 'religion', kult eller skikke i den imaginære verden ud. For det religiøse element er absorberet i historien og symbolikken."⁵³

Visse skikke og forestillinger blev dog tilbage⁵⁴, og historierne (dog særligt *Silmarillion*) udspiller sig da som antydnet også i det, man kunne kalde et religiøst / ikke-sekulært univers med skjulte magter og guder (Eru, ainu, valar, maia etc.) og med et dualistisk opgør mellem gode og onde magter under indtryk af en forestående undergang eller dommedagstrusel.

Ondskabens oprindelse og natur præger således fortællingerne. Fortællingerne i *Silmarillion*, der danner baggrund for handlingen i *Ringenes Herre*, om ildens herskers, Melkors (Morgoths), og hans hjælpeånders oprør mod Den Ene, har tydelige paralleller til de bibelske fortællinger om Lucifers og hans engles oprør mod Gud. Baggrunden for Melkors fald beskrives som værende hans trang til at skabe for sig selv og beherske skabelsen enerådigt. Han leder ligeledes menneskeheden i fordærv. Ifølge elvernes legender er der sket noget forfærdeligt med menneskene – et mørke har sænket over deres hjerte, hvilket sættes i forbindelse med en ekspedition udført af Melkor i tidernes morgen til menneskets oprindelsessted i Øst.

I den bibelske fortælling begærer Adam og Eva, fristet af slangen, at kende godt og ondt, hvilket betegner alt. De misbruger deres frihed og opnår en klarere bevidsthed om deres egen mulighed for at skabe liv. Da de i Paradiset har adgang til Livets Træ, som de i modsætning til Kundskabens Træ frit har kunnet spise af, har de indtil da også kunnet leve et evigt liv. Ud over at være livsskabende har de nu også ved deres

⁵² *Letters* s.220, 235.

⁵³ *Letters* s.172.

⁵⁴ Shippey s.175ff.

Jesper M. Rosenløv

ulydighed – ved at bryde Guds påbud – nærmet sig Guds alvidenhed. De har forsøgt at nærme sig Gud, men Han fratager dem udødeligheden og giver dem i stedet en hård tilværelse ved at forvise dem fra Edens Have. Hos Tolkien har mennesket ligeledes en trang til at skabe, vide og beherske uden hindringer, og i modsætning til elverne er de netop dødelige.

Ondskaben fremtræder hos Tolkien enten som et simpelt fravær af "det Gode" – som en vag og uhåndterlig "Skygge" eller som en mere direkte udfarende og selvstændigt handlende kraft – "Mørkets Magt." Dette afspejler ondskabens kompleksitet som den ligeledes kommer til udtryk i bibelske fortællinger – på den ene side som en altid nærværende indre menneskelig tilbøjelighed (synd og ulydighed) og som en ydre kraft (Satan). Den samme uhyggelige kompleksitet gør sig gældende m.h.t. Ringens magt – dens ufattelige magt over sindet hos dem, der kommer den nær, og som et værktøj behersket af Melkors tjener Sauron.

En kristen etik kommer tydeligst til udtryk i beskrivelsen af Bilbo og Frodo – deres medlidenhed og tilgivelse af Gollum kommer til at spille en afgørende rolle. Deres ydmyghed kan endvidere tolkes som udtryk for en særlig kristen heroisme – en åndelig kvalitet, der snarere afhænger af lydighed end af overlegenhed og personlig magt⁵⁵.

Selve sagnkredsen kan ligeledes siges at være udformet i et religiøst sprog i og med at ville fremstå som en myte. Ved at skabe en sådan myte, mente Tolkien, at han ikke bare opdigtede eller opfandt, men indgik i en proces, hvor "*et pludseligt glimt af den underliggende virkelighed eller sandhed*" kunne tage form⁵⁶. Dette hang sammen med Tolkiens syn på myter og mytedannelse. I sit katolsk prægede digt *Mythopoeia* forklarer Tolkien, at ligesom sproget er en opfindelse til beskrivelse af objekter og ideer, så er myterne, efter hans mening, opfindelser til beskrivelse af sandheden. Eftersom vi er skabt af Gud og i Guds billede, så afspejler de myter, vi væver sammen, splintrede fragmenter af det sande lys, den evige sandhed, der er hos Gud, og tilstanden af perfektion, som mennesket kendte før syndefaldet. Skønt nok så famlende kan myterne vise mennesket den rette vej, mens

⁵⁵ Curry s.115.

⁵⁶ Hos Carpenter (1977) s.92.

Det episke sind

materialistisk "fremskridt" kun fører til en gabende afgrund underlagt den onde magts jernkrone.

Tolkiens myte søger at mediere mellem flere uforlignelige størrelser – f.eks. det Godes umiddelbare sejr og dog vedvarende nederlag til det Onde. Vedvarende nederlag og dog ultimative sejr. M.h.t. det endelige udfald af denne kamp fremstår Tolkiens værk ikke som en solstrålehistorie, men nærmest pessimistisk. Hele Midgårds historie synes at vise, at "det Gode" kun opnås ved uhyrlige ofre, mens "det Onde" genopstår, som det vil. Saurons ondskab kan desuden ikke fuldstændig helbredes eller gøres ugjort, forklarer Gandalf. Og ligeledes vil ødelæggelsen af Ringen ikke kun stække Saurons magt, men vil ligeledes få uheldige konsekvenser. Gandalfs, Elronds, Galadriels magt vil også svinde, Lothlórien vil sygne hen og elver, dværge og enter vil forlade Midgård for at blive erstattet af menneskets dominans over jorden, med alt hvad dette indebærer.

Dette er dog ikke et defaitistisk signal fra Tolkiens side – tværtimod. Heri ligger nemlig kimen til det han beskriver som "modets teori," som særlig den nordiske ånd stod for – "*den tidlige nordiske litteraturs store bidrag*" til den europæiske kultur⁵⁷. Med dette hentydede Tolkien til det forhold, at i den oldnordiske verdensforståelse endte tiderne ligeledes med en form for dommedag, – men én hvori de onde magter synes at sejre. Nemlig Ragnarok, hvor guderne omkom. "*De nordiske guder [...] er på den rigtige side, skønt ikke den side, der vinder. Den vindende side er kaos og ufornuft – mytologisk set uhyrerne – men guderne, der besejres, mener ikke, at nederlag er en gendrivelse.*" Man kunne nemlig her spørge: hvorfor ikke slutte sig til den mørke side? Men det sande modige svar hertil ville være en "*kraftfuld, men forfærdelig løsning*" – nemlig en afvisning af noget sådant. Sejr eller nederlag har ingen betydning for rigtigt eller forkert og selv en verden totalt domineret af mørke kræfter får ikke helten til at skifte side. "*Det er den nordiske mytologiske forestillings styrke, at den stiller sig ansigt til ansigt med dette problem, sætter uhyrerne i centrum, giver dem sejr, men ingen ære og finder en kraftfuld men forfærdelig løsning i utilsløret vilje og mod.*"

⁵⁷ J.R.R.Tolkien: Beowulf: 'The Monsters and the Critics'. I: D.K.Fry (red.): *The Beowulf Poet: A Collection of Critical Essays*. Printice-Hall 1968. s.20ff., 25, 31.

Jesper M. Rosenløv

Heri kræver den nordiske mytologi mere af mennesket end kristendommen, mente Tolkien. Der er ingen himmel, frelse eller belønning. Kun Valhalla som en form for ventesal eller træningssted med henblik på det sidste nederlag⁵⁸. Tolkien ønskede, at hans personer i fortællingerne skulle leve op til samme høje standard, og holde fast i disse værdier for en værdig død. Han forsøgte således at bringe førkristne og kristne værdier og idealer sammen, uden dette dog skal forstås som en egentlig billigelse af hedenskab. Som Gandalf f.eks. forklarer Denethor, da denne vil begå selvmord, så er det kun "*hedenske konger*" under den mørke magts indflydelse, der begår selvmord og myrder deres egne for at lindre deres egen død.

Et centralt tema var ifølge Tolkien selv, muligvis affødt af hans forældres tidlige død og hans egne krigsoplevelser, netop døden og menneskers håndtering af dødens problem. Temaer som magtmisbrug og teknologiens forbandelser berøres, men, skriver Tolkien, "*dette er simple sager, et nuværende og muligvis forbigående problem. Jeg mener ikke, at hverken magt eller dominans er det egentlige omdrejningspunkt i min historie. [...] Det egentlige tema handler for mig om noget meget mere permanent og besværligt: Døden og udødeligheden.*" – "*Der er, formoder jeg, en anvendelighed i min historie til nutiden. Jeg må dog sige, hvis jeg bliver spurgt, handler fortællingen egentlig ikke om magt og dominans: det sætter bare hjulene igang; den handler om døden og ønsket om udødelighed, hvilket ikke vil sige andet end, at det er en fortælling skrevet af et menneske.*" – "*Enhver stor fortælling, der fastholder menneskets opmærksomhed handler altid kun om én ting. Det er døden. Altid døden,*" sagde han. For den døende findes der ikke 'naturlig død' – "*det er altid noget unaturligt og et uacceptabelt overgreb. Dette er udgangspunktet for Ringen.*"⁵⁹ I sit essay *On Fairy-Stories* (1947) skrev Tolkien, at det "*ældste og dybeste ønske*" som eventyr tilfredsstiller, var det at fortælle historier om "*Den Store Flugt: Flugten fra Døden*" [...] *De menneskelige historier om elver er uden tvivl fuld af flugt fra dødelighed.*" Her hentyder han vel til sine egne

⁵⁸ Shippey s.149f.

⁵⁹ *Letters* s.267. J.R.R Tolkien: 'On Fairy-Stories'. I: C.S.Lewis (red.): *Essays Presented to Charles Williams*. London 1947. s.62. Samt tv-interview i *Tolkien in Oxford* genbrugt i *Tolkien – a portrait*.

Det episke sind

fortællinger om elver. Historierne om f.eks. Túrin, Beren, Lúthien, Eärendil, Elwing og Arwen berører tydeligvis dette tema og overordnet er Midgård (i modsætningen til områderne hinsides havet) netop præget af Morgoths onde ønsker, men også af døden. Frelse og beskyttelse fra guder og magter (maia og valar) kommer udefra og de udødeliges lande ligger udenfor Midgård. Gandalf er f.eks. en såkaldt maia – en beskytter af Midgård mod "det Onde". Om ham skriver Tolkien i 1954 til pastor Murray: "*Jeg ville gå så lang som til at sige, at [Gandalf] var en inkarneret 'engel'*"⁶⁰

Omtalende dødstemaet bemærkede Tolkien, at hobbiternes kamp kunne ses som menneskehedens kamp siden urtiden for overlevelse – små hænder, der får historiens store hjul til at dreje – mennesker, der trods byrder, fjendtlige omgivelser og livets genvordigheder påtager sig deres pligter og deres ansvar og dermed opnår muligheden for at dø en værdig død⁶¹.

Tolkiens kritikere

Der har lydt en del kritiske røster, der for at sige det mildt har tolket Tolkien i en anden retning, end det ellers var på mode i slutningen af 60'erne. Ofte har disse fokuseret på de religiøse og konservative værdier, Tolkien lod skinne igennem i sine fortællinger og i sine ikke-skønlitterære skrifter. Han udlægges således som værende en småborgerlig, "*paternalistisk, reaktionær, anti-intellektuel*" klasse-snob og en "*uforbedrelig nationalist*."⁶² Der skulle bl.a. ligge et vist snobberi i, at Tolkien lagde op til, at bøgerne kun kunne værdsættes af særligt kultiverede mennesker. Når man påtænker Tolkiens enorme popularitet, kan man dog næppe kalde bøgerne elitære, skønt det ligeledes er faldet "klassebevidste" kritikere for brystet, at Tolkiens orker og trolde taler cockney-engelsk.

⁶⁰ *Letters* s.202.

⁶¹ BBC-radiointerview 1964, TV-interview i *Tolkien in Oxford/Tolkien – a portrait*.

⁶² W. Schepps: 'The Fairy-tale Morality of *The Lord of the Rings*'. I: J. Lobdell (red.): *A Tolkien Compass*. 1975. s.43-56. Samt: C.R.Stimpson: *J.R.R. Tolkien*. New York 1969.

Jesper M. Rosenløv

Andre kritikere er fremkommet med mere alvorlige beskyldninger, bl.a. for fascisme. Fred Inglis skrev: "*For en gang skyld giver det mening at anvende det meget misbrugte adjektiv og kalde Tolkien en fascist.*"⁶³

Ligheder imellem Tolkiens Ring på den ene side og Richard Wagners *Nibelungens Ring* og nazisternes dyrkelse af det nordisk-germanske på den anden fremhæves ligeledes for at miskreditere Tolkien, der i forlængelse heraf er blevet tillagt racistiske og nazistiske motiver. Beskyldningen fremkom ligeledes, fordi Tolkien gennemgående beskriver sine onde væsner som værende krumsabelbevæbnede, mørkhudede, havende skrå øjne og kommende fra syd og øst⁶⁴. Dette gælder rigtig nok f.eks. beskrivelserne af orker, de sorte folk fra Harad (de grusomme Haradrim, syd-folk, sønderboer eller svartlinge) og de vilde østerlændinge fra Rhûn – alle Saurons allierede og fjender til de statelige gondorianere og blonde ryttere fra Rohan⁶⁵. Beskyldningerne blev genfremsat i forbindelse med filmpremieren på *Ringenes Herre* i 2001. Chris Henning skrev 13 december i Sydney Morning Herald: "*Ringenes Herres appel er grundlæggende racistisk [...] Midgård er beboet af racer af væsner dybt afgrænset fra hinanden ved sprog, fysisk fremtræden og adfærd. Det er nærmest en parodi på en hitlersk vision.*" I Italien har det ligeledes forarget, at Tolkien åbenbart nyder en vis yndest blandt højrefløjspolitikere som Bossi og Formigoni – hvilket antageligt fremføres ud fra den betragtning, at dette i sig selv skulle diskreditere Tolkiens fortællinger⁶⁶. I hysteriets moderland, når det gælder politisk korrekthed – vort broderland Sverige – tolkes Tolkien ligeledes ud i yderste konsekvens. Doktorand i historie, David Tjeder, beskrev i artiklen *Tolkiens farlige tanker* (Aftonbladet 20. dec. 2001), hvad han anser for forfatterens projekt. "*Projektet bygger på to store skillelinjer. Den første skiller mænd fra kvinder. Den anden adskiller forskellige racer. Racismen går hånd i hånd med synet på kønnene, som i grunden er ulige. Under denne hårde inddeling ligger en rædsel for blanding. Det gælder om at holde klare og tydelige kategorier og holde blodbåndene*

⁶³ F. Inglis: *The Promise of Happiness: Value and meaning in Children's Fiction*. Cambridge 1981. s.197. Samt: F. Inglis: 'Gentility and Powerlessness: Tolkien and the New Class'. I: R. Giddings (red.): *J.R.R. Tolkien: This Far land*. London 1983. s.40. Jf. Scheps.

⁶⁴ R. Kaveney: 'The Ring recycled'. *New Statesman & Society* (20 - 27.12.91). s.47.

⁶⁵ Jf. B. Attebery: *Strategies of Fantasy*. Bloomington 1992. s.33.

⁶⁶ Natalia Aspesi i *La Repubblica* 11-5-2001.

Det episke sind

rene. Kong Aragorn gifter sig med lady Arwen, renest og højst stillet blandt kvinder. Faramir fra Gondor, den store Denethors søn, gifter sig med den smukke lady Éowyn, den biologisk reneste i Rohan." Éowyn er "taknemmelig for, at Faramir er så vidsynet, at han kan tænke sig at gifte sig med en kvinde, som ikke er af Númenors race. Men så er hun jo også højst stillet indenfor sin egen race. [...] De høje herrer gifter sig med rene kvinder. Blodsbåndene holdes rene og stærke." Desuden har, mener Tjeder, "hvert menneske, dværg og elver en opgave at opfylde i Midgård. Men deres opgaver er forskellige. [...] På den måde bliver alle væsener hos Tolkien raceklichéer. [...] Midgård er altså en racistisk verden og racismen står skrevet i linjerne, ikke imellem dem. Kong Aragorn beretter, at han kommer til at leve længe, eftersom han er "af Vestens ublandede race." Elrond forklarer den mindskede virksomhed mod Sauron i en ældre tid ved, at "Númenorernes blod blandedes med menneskers"; Denethor har næsten rent Vesterled-blod i sine årer, hvilket forklarer hans åndelige og fysiske styrke. I byen Minas Tirith lever de mennesker, som bor i huse af "renere blod" længere. [...] At blande det rene blod i racer fra Vesterled og Númenor med lavere elementer, betyder hos Tolkien næsten uden undtagelse mindre godhed, mindre styrke og forsømmelse af folkestammen. Og Saurons krigere fra de sydlige lande, hvor solen altid skinner stærkt, beskrives som mørkhudede, meget grumme, med sorte øjne, spyd og runde skjolde og prydet med guldringe. Dette er klassiske raceklichéer om afrikanere. [...] Tolkiens sagn om Ringen viderebefordrer en racisme stammende fra 1800-tallet og endnu nærmere fra nazismen. Tolkiens helte har i bund og grund samme racistiske indstilling til verden som 1800-tallets europæiske imperialister." Hvad der ligeledes ophidser Tjeder, er det, som han anser for synet på kønnene i fortællingerne. "Selv kønnene er af forskellig art. Hos Tolkien findes der ingen ukvindelige kvinder og ingen umandige mænd [sic!]", hvorfor Tjeder konkluderer, at den kærlighed, Tolkien hylder, er "aseksuel, monogam, tvangsmæssig heteroseksuel og præget af ulige magtfordeling. [...] Det fascinerende ved Tolkien er altså ikke, at han udtrykker nye tanker. Tværtimod. Det interessante er, at han kunne udtrykke gamle tanker så sent, så kort tid efter den nazistiske tilintetgørelse, gøre det så totalt uhæmmet og endda blive ufatteligt populær.[...] Besynderligt nok blev disse bøger specielt populære just blandt dem som kæmpede mod racisme og kvindeundertrykkelse. [...]"

Jesper M. Rosenløv

Tjeder kunne umiddelbart synes at have visse rimelige pointer, hvis man ser på menneskeslægten og folkenes oprindelse som beskrevet i *Silmarillion* – f.eks. oprindelsen til og egenskaberne ved bl.a. Edain- og Dúnedain-folkene samt Nordens folk. Dette er Vestens folk, der bl.a. skaber rigerne Númenor, Arnor, Gondor og Rohan. Disse befrier sig delvist fra Melkor/Morgoth og er dennes og Saurons fjender, mens andre folk, østerlændinge og Haradrim, bor i mørke, er fanget i uvidenhed og barbari og er uden kendskab til Ilúvatar eller valarne og derfor forfaldne til dyrkelse af Melkor. I *Ringenes Herre* overvejer Sam halvvejs i medlidenhed ved synet af en døende sønderbo eller svartling, om Sauron mon har forført dem vha. løgn og trusler og derved gjort dem til sine allierede. Men det er værd at bemærke, at Sauron til tider også har held til at fordærve f.eks. númenorianerne – ja, selv elverne. Tingene er dermed alligevel ikke så enkle, som bl.a. Tjeder gør dem.

Man kunne måske selv vove at gøre sig skyldig i en "race-kliché" og påpege, at Tjeders kritik er meget svensk. Tjeder fører sine konklusioner og presser sine tolkninger så langt ud på overdrevet, at man må sige, at det er ganske forrykt, også selvom Tolkien givet gerne så mange af gamle værdier genoplivet. Dette har mange Tolkien-entusiaster da også påpeget i den debat, der fulgte efter. Hvad værre er – Tjeder og andre kritikere synes ikke at have gjort deres hjemmearbejde ordentligt.

Generelt må man jo til en del af de anklager, som altså ikke kun Tjeder er fremkommet med, sige, at Tolkien selv anså og skabte sin fortælling som en form for ridderromance, ballade eller middelalderlig legende, der udspillede sig i en fjern fortid. For at en sådan fortælling skal kunne fremstå troværdig, må den vel af indlysende grunde være fri for de værste anakronismer og have visse anknytningspunkter til et europæisk middelalderligt verdensbillede – uanset om dette så fremstår som politisk korrekt i nutidens Sverige. Dette gælder således, som en historiker vel må vide, f.eks. synet på kønnene samt synet på slægts- og blodbånd, særligt når det gælder monarkiernes dynastiske overvejelser. Det gælder på samme vis den "moralske kartografi" m.h.t. "Vestens fjender", der som sagt knytter an til den vesterlandske tradition og legendestof, igen byggende på århundreders historiske begivenheder og erfaringer (se ovenfor). Der er intet mærkværdigt i dette – ja, alt andet ville vel ligefrem være anstrengt og plat.

Det episke sind

Det kan næppe herske tvivl om Tolkiens stærke nationale og konservative indstilling samt hans beundring for og særlige fremhævelse af den nordvesteuropæiske kulturarv. Han dyrkede det angelsaksiske og nordisk-germanske og fremhævede den nordvesteuropæiske kulturkreds frem for andre kulturkredse. Men hvorfor? Af den ganske simple grund, at det simpelthen var der, han havde hjemme. Det var, hvad han kendte og holdt af. Han dristede sig til at mene, at her havde han sine rødder. Og ud fra dette tilhørsforhold og det gamle Vesteuropas historier, legender og sagaer og verdensbillede voksede hans fortællinger ganske naturligt. Det var en dyrkelse af og gave til hans egen kulturelle baggrund. Tolkiens fortællinger er ydmyge og respektfulde fortællinger om hans egne og hele Vestens fortidige kulturelle arv og værdier. Ved at udråbe dette som nazisme eller racisme dæmoniseres på helt urimelig vis enhver form for ydmyg og tro fortælling med udgangspunkt i egen kultur eller fortid – og hvor er vi da henne? Det er der forhåbentligt flere, der så i så fald spørger sig.

At det er at skyde langt over målet at beskyldte Tolkien for nazisme og racisme ville de omtalte kritikere ligeledes have indset, hvis de blot havde læst nogle enkelte af Tolkiens breve. I 1941 skrev han til sin søn, Michael: *"Siden jeg var på din alder, har jeg brugt det meste af mit liv på at studere germanske forhold (i den bredere betydning som inkluderer England og Skandinavien). Der er langt mere styrke (og sandhed) i de "germanske" idealer, end uvidende mennesker forestiller sig. [...] Folk i dette land synes ikke at være sig bevidste om, at vi i tyskerne har fjender, hvis dyder (og de er dyder) om lydighed og patriotisme er langt større end vores i masserne. Men i denne krig nærer jeg en brændende personlig vrede – som formentlig vil gøre mig til en bedre soldat som 49-årig, end jeg var som 22-årig – mod denne lille fordømte ignorant til Adolf Hitler. Han ødelægger, forvansker, misbruger og lægger for evigt den ædle nordiske ånd for had. En ånd, som er et enestående bidrag til Europas kultur, og som jeg altid har elsket og forsøgt at præsentere i det rette lys."*⁶⁷

Nazismens raceteorier afviste han som idiotiske, og da de tyske udgivere af *Hobbiten* i 1938 skrev og spurgte ham, om han var "arisk" og kunne bevise det, nægtede han at gøre noget sådan og svarede i stedet

⁶⁷ Letters s.55. Day s.178.

Jesper M. Rosenløv

drilsk: "Jeg beklager, at jeg ikke er helt klar over, hvad De sigter til med 'arisch'. Jeg er ikke af arisk [Aryan] herkomst. D.v.s. indo-iransk. Så vidt jeg ved, talte ingen af mine forfædre hindustani, persisk, sigøjnernes sprog eller nogen anden beslægtet dialekt." Og han fortsatte mere indigneret: "Hvis jeg forstår Dem ret i, at De spørger til, om jeg er af jødisk herkomst, kan jeg kun svare, at jeg må beklage, at jeg ikke har nogle forfædre blandt dette begavede folk."⁶⁸ Til sin engelske udgiver skrev han: "Personligt vil jeg være tilbøjelig til at nægte at give nogen bekræftelse. [...] Blæse være med en tysk oversættelse. [...] Jeg betragter ikke det (sandsynlige) fravær af alt jødisk blod som noget nødvendigvis ærbart. Jeg har mange jødiske venner og ville fortryde at skulle give noget som helst indtryk af, at jeg understøttede den fuldstændigt ondartede og uvidenskabelige racedoktrin." Tolkien frabad sig endog senere, når det gjaldt beskrivelsen af hans sagnverden, betegnelsen "Nordic", da dette efterhånden i for høj grad var blevet associeret med raceteorier⁶⁹.

For øvrigt brød Tolkien sig heller ikke synderligt om Wagners Ring – og m.h.t. lighedspunkter, snerrede han engang: "De er begge runde og der holder lighederne op."⁷⁰

Naturligvis må man dog sikkert give Robert Plank ret i, at "Tolkien afviste fascismen som en konservativ snarere end som demokrat."⁷¹ Men ikke desto mindre afviste han fascismen. Hans gammel-konservative holdninger lod sig ikke indordne i en fascistisk sammenhæng. Tolkien's specielle mistro til stat og centralstyring er allerede nævnt. Han var desuden en stærk modstander af imperialisme (Mordor) og dyrkelsen af den teknologiske modernisme, som ellers var kendetegnende for fascismen og nazismen.

En anden kritik, der er blevet rettet mod Tolkien, er, at hans fortælling pga. sin mytologiske og eventyragtige form er virkelighedsfjern og eskapistisk. Samme kritik rettes dog sært nok ikke mod romaner som f.eks. Orwells *Animal Farm* eller *1984*.

Ganske rigtigt, som nævnt i forbindelse med digtet *Mythopoeia*, anså Tolkien myterne for at være grundlæggende sande, men gik dermed ikke

⁶⁸ Letters s.37.

⁶⁹ Letters s.375-6.

⁷⁰ Letters s.306.

⁷¹ R. Plank: 'The Scouring of the Shire: Tolkien's View of Fascism'. I: *A Tolkien Compass* s.114.

Det episke sind

imod realismen. Myter var en udkrystalisering af erfaringen – en intensivering af virkeligheden. "*Fantasi er en naturlig menneskelig aktivitet. Den hverken ødelægger eller fornærmer fornuften [...] Tværtimod. Jo skarpere og klarere fornuften er, desto bedre fantasi vil den producere. Hvis mennesker nogensinde endte i en tilstand, hvor de ikke ønskede at kende eller ikke kunne erkende sandhed (kendsgerninger eller bevis), da ville fantasien sygne hen. [...] For fantasi er funderet på den hårde erkendelse, at tingene i verden er sådan, som de viser sig under solen; på en anerkendelse af kendsgerninger, men ikke et slaveri af dette.*"⁷² Man kunne også med C.S.Lewis sige, at ved at "dyppe dem i myte", ser vi vore erfaringer tydeligere.

Afslutning

Tolkiens forfatterskab byder først og fremmest på fremragende fortællerkunst – medrivende historier med sans for dramatiske kvaliteter. Men skønt *Ringenes Herre* foregår i en imaginær verden, er de temaer og moralske problemer, der behandles, tidløse og dermed ikke mindre nærværende end i andre former for fortællekunst. Tolkien opfandt ikke sin mytologi fra bunden, men skabte som sagt på baggrund af gamle sagn en bemærkelsesværdigt helstøbt ramme om sine populære fortællinger. Dermed har han ikke kun underholdt, men ligeledes gjort de gamle sagns motivkreds og livssyn mere tilgængelig for den moderne fantasi.

Om det moderne publikum derved blot er blevet underholdt, eller for en kort stund er blevet mindet om sande "værdier til en værdig død", må foreløbigt stå hen. Det sidste ville dog utvivlsomt have glædet Tolkien, idet han om eventyr skrev: "*En ting, som vi kan lære af eventyrene, er at fare, sorg og dødens skygge kan bibringe uudviklede, kluntede, selvoptagne unge mennesker værdighed og undertiden ligefrem indsigt*". Man har da lov at håbe.

⁷² *On Fairy-Stories* s.51.

Jesper M. Rosenløv

Tolkiens udgivelser i udvalg

Faglitteratur, tekstudgivelser, breve og essays

- *Sir Gawain and the Green Knight*. Red. J. R. R. Tolkien og E. V. Gordon. London 1925 (Genudg. Oxford 1967/1968).
- "Beowulf: The Monsters and the Critics" Opr. i *Proceedings of the British Academy XXII (1936)* s.245-95. Genoptr. i D. K. Fry (red.) *The Beowulf Poet: A Collection of Critical Essays*. Printice-Hall 1968 s.8-56. Samt i: R. D. Fulk (red.): *Interpretations of Beowulf. A Critical Anthology*. Indiana 1991 s.14-44.
- "On Fairy-Stories" i C. S. Lewis (red.) *Essays Presented to Charles Williams*. London 1947 s.38-89.
- "The Homecoming of Beorhtnoth Beorhthelm's Son" i *Essays and Studies by Members of the English Association*. Ny serie vol. VI, London 1953 s.1-18.
- *Angles and Britons*. Cardiff 1963.
- *Tree and Leaf*. London 1964 (Essays, digte og noveller: *On Fairy-Stories, The Homecoming of Beorhtnoth Beorhthelm's Son, Leaf by Niggle* – Genoptr. 1988, *Tree and Leaf: including the poem Mythopoeia*). Da. *Træer og blade* (1987), v. Ole Husted Jensen, *Træ og blade* (1998).
- *Sir Gawain and the Green Knight, Pearl, and Sir Orfeo*. Red. C. Tolkien. London 1975.
- *Letters of J.R.R. Tolkien: a selection*. Red. H. Carpenter. London 1981.
- *The Old English Exodus*. Red. J. Turville-Petre. Oxford 1981.
- *Finn and Hengest: the Fragment and the Episode*. Red. A. Bliss. London 1982.
- *The Monsters and the Critics and Other Essays*. Red. C. Tolkien. London 1983.

Skønlitteratur

- *The Hobbit: or There and Back Again* (1937). Da. v. Ida Nyrop Ludvigsen, *Hobbitten eller ud og hjem igen* (1969).
- *Leaf by Niggle* (1945).

Det episke sind

- *Farmer Giles of Ham* (1949). Da. v. D. Gress-Wright, *Niels Bonde fra Bol; Tom Bombadils eventyr* (1979).
- *The Fellowship of the Ring: being the first part of The Lord of the Rings* (1954). Da. v. Ida Nyrop Ludvigsen, *Eventyret om Ringen* (1968).
- *The Two Towers: being the second part of The Lord of the Rings* (1954). Da. v. Ida Nyrop Ludvigsen, *De to tårne* (1969).
- *The return of the King: being the third part of The Lord of the Rings* (1955). Da. v. Ida Nyrop Ludvigsen, *Kongen vender tilbage* (1970).
- *The Adventures of Tom Bombadil and other verses from The Red Book* (1962). Da. v. D. Gress-Wright, *Niels Bonde fra Bol ; Tom Bombadils eventyr* (1979).
- *Smith of Wootton Major* (1967). Da. v. E. Vestbo, *Smeden fra Store Wootton* (1985).
- *The Road Goes Ever On: A Song Cycle. Poems by J.R.R. Tolkien* (1967).
- *The Father Christmas Letters*. Red. B. Tolkien (1976). Da. *Julemandens breve* (1995).
- *The Silmarillion*. Red. C. Tolkien (1977). Da. v. D. Gress-Wright, *Silmarillion* (1978).
- *Unfinished Tales of Númenor and Middle-earth*. Red. C. Tolkien (1980).
- *Mr. Bliss* (1982). Da. v. Ida E. Hammerich, *Hr. Fryd* (1983).
- *The History of Middle-earth I-XII*. Red. C. Tolkien (1984-1996): I: *The Book of Lost Tales, Part One* (1983). II: *The Book of Lost Tales, Part Two* (1984). III: *The Lays of Beleriand* (1985). IV: *The Shaping of Middle-earth: The Quenta, the Ambarkanta and the Annals* (1985). V: *The Lost Road and Other Writings* (1987). VI: *The Return of the Shadow* (1988). VII: *The Treason of Isengard* (1989). VIII: *The War of the Ring* (1990). IX: *Sauron Defeated: The End of the Third Age, the Notion Club Papers and the Drawing of Anadune* (1992). X: *Morgoth's Ring: The Later Silmarillion, Part One* (1993). XI: *The War of the Jewels: The Later Silmarillion, Part Two* (1994). XII: *The Peoples of Middle-earth* (1996).
- *Roverandom* (1997). Da. v. Jan Lyderik, *Roverandom* (1998).